

prof. dr hab. Mariusz Mielczarek

Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Ośrodek w Łodzi
ul. Tylna 1
Łódź

Łódź, 08 listopada 2021 r.

Recenzja pracy doktorskiej mgr Barbary Zając,
Rzymskie mennictwo prowincjonalne Bitynii i Pontu
w okresie rządów Trajana (98-117 r. n.e.), Kraków 2021

Wzrost zainteresowania mennictwem rzymskim doby Antoninów zaowocował w ostatnich latach szeregiem prac, wnoszących wiele nowego do tej problematyki, ale też niekiedy zmuszających do dyskusji. Wiele z nich dotyczy jednak emisji imperialnych. Na tym tle praca B. Zając, odnosząca się do mennictwa jednej z prowincji, musi zwrócić szczególną uwagę. Tym bardziej, że edycja wydawnictwa Roman Provincial Coinage, przygotowanego przez międzynarodowy zespół specjalistów, stworzyła istotną podstawę do kolejnych, szerokich studiów, umożliwiających nowe interpretacje szeregu prezentowanych problemów. Trzeba jednak podkreślić już na wstępie, bo to niezwykle ważne w ocenie zaprezentowanych studiów, że udało się Autorce uzyskać informacje o monetach będących przedmiotem studiów, zebranych w muzeach Turcji. To niezwykle cenny oryginalny materiał, nie do końca wykorzystany.

W ten sposób praca Barbary Zając „bardzo ładnie wpisała się” w dotychczasowe działania, proponując własne, ciekawe interpretacje szeregu zagadnień. Pozwoliło to Autorce, która znakomicie orientuje się w literaturze przedmiotu, na nowe spojrzenie na szereg zagadnień, także tych o zasadniczym znaczeniu.

Oceniana praca składa się praktycznie z dwóch części. Analitycznej, stanowiącej zasadniczy trzon pracy, oraz części „materiałowej”. Ta „druga” zawiera aneksy: zestawienie legend umieszczonych na monetach ośrodków Bitynii i Pontu w czasach Trajana, nominały monet i ich typy oraz, wymagające ogromnej pracy, określenie liczby stempli, którymi wybito

monety w poszczególnych ośrodkach Bitynii i Pontu. Bardzo istotny jest katalog monet bitych w każdym z miast prowincji. Nie można nie zwrócić uwagi na bardzo bogaty spis wykorzystanej literatury, w tym edycje tekstów antycznych, zaprezentowany na stronach 267-309. Nie można nie podkreślić, że sposób w jaki pokazano (opisano) bazę materiałową studium wymagał ogromnej pracy, a forma wykorzystanych materiałów zasługuje na bardzo wysoką ocenę.

Początkowa część pracy, to zasadnicze informacje o celu i zadaniach realizowanych w ramach rozprawy oraz dogłębne studium warunków w jakich miasta Bitynii i Pontu biły własne monety, prezentacja poszczególnych emisji (z uwagami co do nominałów monet), a co najważniejsze, obiegu monetarnego. W tym miejscu muszę ponownie podkreślić wkład pracy włożony w zebranie danych na temat lokalnych emisji obecnych na rynku pieniężnym poszczególnych miast, jak i całej prowincji.

W początkowych fragmentach studium B. Zając zwróciła uwagę, że w odniesieniu do poczynąń Trajana („jednego z najlepszych cesarzy”) prowadzono różne studia, analizujące jego działania. Autorka słusznie jednak podkreśliła, że mimo rozmaitych działań, także tych wykorzystujących teksty Pliniusza Młodsze (s. 12), cesarska polityka monetarna, czy szerzej finansowa, realizowana w odniesieniu do prowincji nie doczekała się odpowiednich studiów. Dlatego też B. Zając, jak zaznaczono to na s. 5, podjęła się trudnego zadania precyzyjnej analizy produkcji i obiegu monet w Bitynii i Poncie; co opisano na s. 6. Zadanie to wykonała znakomicie, chociaż zabrakło mi informacji, dlaczego Autorka wybrała okres rządów Trajana. Tym bardziej, że w pracy podkreślono, iż dotychczasowe studia, podobne do tych zrealizowanych przez B. Zając, prowadzono w odniesieniu do terenów Syrii, Judei czy Egiptu, wykorzystując różne kategorie źródeł. W ocenianej pracy wyraźnie zaznaczono, że przygotowane dzieło jest opracowaniem kompletnym, „obejmującym wszystkie zagadnienia” (s. 17). Zawartość pracy potwierdza tę opinię. To rzeczywisty, ogromny plus ocenianego studium, które rozpoczyna prezentacja (s. 18) kwestii: „cesarstwo rzymskie a Bitynia i Pont w czasach Trajana”. W tym miejscu zwrócił moją uwagę sposób przywoływania korespondencji Pliniusza Młodsze; jest on różny w rozmaitych częściach pracy (por. przyp. 107 – dlaczego pominięto list 37, oraz s. 121), chociaż w spisie literatury podano KUL-owskie wydanie „Korespondencji Pliniusza Młodsze z cesarzem Trajanem” z 2017 roku.

Bardzo ciekawie wypadła prezentacja ośrodków menniczych w Bitynii i Poncie, oparta o bogatą literaturę. O szczególności tego fragmentu pracy najlepiej świadczy prezentacja Synopy, w której nie „zapomniano” (s. 45) o wsparciu miasta przez Rodyjczyków

– z „rodyjskiego punktu widzenia” jest to szczególnej wagi świadectwo odnoszące się do pontyjskich relacji Rodos.

Kolejne partie pracy dotyczą szeroko pojętych „spraw monetarnych”. To w tych rozdziałach widać ogromną erudycję Autorki. Zna znakomicie problematykę mennictwa ośrodków prowincjonalnych, nie tylko na terenie Bitynii i Pontu. Wiedzę tę widać wyraźnie w rozważaniach na temat datowania konkretnych emisji. Jest to kwestia, która w poważnej mierze nadal jest przedmiotem dyskusji. Przedstawione wyżej opinie potwierdza bogata literatura, do której odnosi się Autorka.

Poważnym osiągnięciem B. Zając są, w moim przekonaniu, ustalenia dotyczące metrologii monet bitych w miastach prowincji. Oparcie się na assarionie wydaje się być bardzo dobrym pomysłem. Nie dziwi więc, że ustalenia odnoszące się do nominałów B Zając przyjęła dla całej rozprawy. Trzeba przy tym zaznaczyć, że to co wykorzystano w pracy doktorskiej jest także efektem studiów Autorki opublikowanych wcześniej. Nie zaskakuje więc, że kwestii tej Autorka poświęciła cały rozdział. W pracy przedstawiona została dyskusja na temat emisji każdego z ośrodków regionu w dobie rządów Trajana. Efekty nie są równomierne, bo różnej „wielkości” były emisje poddane analizie. Odniesiono się do czasów starszych niż panowanie Trajana (słusznie), oraz oceniono to, co stało się później. Z pewnością istotny jest wniosek, że, jak to określono „zróżnicowany system monetarny” może, jak w przypadku Pruzy (s. 64), świadczyć o rozwoju miasta w dobie rządów Trajana.

Ocenę systemu monetarnego przedstawiono dla każdego ośrodka. Takie postępowanie, godne pochwały, świadczy o ogromie pracy włożonej w realizację wskazanych we wstępnej części rozprawy zamierzeń. Szkoda, że brak szerszej dyskusji, kto decydował o produkcji monet i ich ikonografii. Tym bardziej, że w odniesieniu do Bizancjum padło stwierdzenie (s. 69), że być może w czasach Trajana „system monetarny Bizancjum został „uporządkowany” pod względem bitych nominałów”. Sugeruje to, że, przynajmniej w niektórych przypadkach, pozycja miasta mogła wpłynąć na bicie monet kilku nominałów. W tej sytuacji, na co Autorka zwróciła uwagę, (s. 80-81), pozostaje otwartym problem produkcji menniczej Synopy.

Kolejna partia pracy B. Zając dotyczy ikonografii i legend monet Bitynii i Pontu w czasach Trajana. W tej partii, tak jak w poprzednich rozdziałach, widać ogrom pracy włożonej w przedstawione przez Autorkę oceny. Zabrakło mi jednak wyjaśnień, dlaczego na monetach pojawiła się legenda ze słowami $\acute{\omicron}\mu\acute{\omicron}\nu\omicron\iota$ czy $\epsilon\iota\rho\eta\nu\eta$, skoro w opinii Autorki (s. 88 i 96) nawiązano do tradycji greckiej. W moim przekonaniu, w tej sytuacji nie można bez wyjaśnienia pisać (s. 93), że „nazwa ośrodka występowała zarówno w formie skróconej,

ΠΙΡΟΥΣΑ lub ΠΙΡΟΥΣΑΕΩΝ Dopiero dalej pada słuszna uwaga, że w zapisie legendy widać dawną tradycję, moneta należy do obywateli Pruzy, nie przynależy do „Pruzy”. Pozostawiam decyzję, co do tego problemu Autorce. Wyprzedzając, pragnę zwrócić uwagę Autorce, że użyty na s. 113 zwrot: „w greckim polis” nie jest poprawny. *Polis* jest rodzaju żeńskiego, powinno być w „greckiej polis”.

Oceniając ikonografię monet B. Zając zwróciła uwagę, że odzwierciedla ona zarówno tradycję miejscową, jak i tę charakterystyczną dla Rzymu. Odnosi się ona do lokalnej tradycji religijnej. Jest jednak, jak słusznie zauważyła Autorka, istotny problem – brak źródeł do odtworzenia pełnej historii ośrodków Bitynii i Pontu. Zestaw motywów jest właściwy dla świata greckiego. Nie dziwi to. Ale B. Zając dokonała istotnego podziału, przypisując konkretne przedstawienia do każdego ośrodka. W niektórych przypadkach, jak chociażby w odniesieniu do Bizancjum, rozważania mają szerszy zakres. Co ważne, zawrócona została uwaga na położenie miasta i wynikającą z tego szczególną pozycję ośrodka. W efekcie sformułowany został wniosek, wcale nie oczywisty, że każdy ośrodek miał własny zestaw „elementów” ikonograficznych wykorzystywanych na monetach. Zachęcająco, jeśli chodzi o dalsze studia, brzmi stwierdzenie (s. 163) odnoszące się do kultu Afrodyty – Milet i jego kolonie. Z drugiej jednak strony wyraźnie zostało zaznaczone (s. 173), że za rządów Trajana na monetach Bitynii i Pontu nie pojawiło się wyobrażenie Romy

Podsumowując partię pracy odnoszącą się do ikonografii monet, bardzo ciekawą część, zaznaczyć trzeba, że w przedstawionych uwagach Autorka odnosiła się często zarówno do wydarzeń starszych od panowania Trajana, jak i do tych po jego panowaniu. To kolejna zaleta ocenianej rozprawy. Tym bardziej, że na s. 179 padło niezwykle ważne pytanie, na które B. Zając starała się odpowiedzieć – „Czy emisja monet wzorowanych na pieniądzu imperialnym była próbą, próbą nie udaną, wprowadzenia systemu monetarnego na wzór Rzymu?”. Wydaje mi się, że odpowiedź na to bardzo ważne pytanie warta jest w przyszłości kolejnej dogłębnej dyskusji. Jej początkiem z pewnością może być opinia B. Zając.

Następna część pracy nosi tytuł „Monety bez etnikonu o niepewnej atrybucji”. Jest to również bardzo ciekawy fragment. Jak rozumiem, szkoda, że nie ma danych o miejscach znalezienia takich egzemplarzy. Autorka przyjęła ustalenia autorów RPC i na tym etapie decyzję warto przyjąć.

Kolejnym krokiem w prowadzonych przez B. Zając studiach są bardzo istotne rozważania nad obiegiem monet na terenie prowincji. Znakomitym przykładem podanym w dyskusji jest sytuacja Sardes (s. 241). Wniosek, że na terenie miast obiegał głównie pieniądz lokalny, tylko pozornie wydaje się „naturalny”, czy też „oczywisty”. Tym bardziej, że

pojawiło się pytanie, czy produkcja monet w danym ośrodku zaspokoiła lokalne potrzeby. Jestem pod wrażeniem zrealizowanego przez Autorkę zadania (s. 215-216) identyfikacji i liczenia stempli, co wskazywałoby na ilość wybitych monet.

Pracę zamykają rozważania na temat mennictwa Bitynii i Pontu na tle sąsiednich prowincji. Rozważania te wskazują, że zgodnie z wyrażonymi wcześniej uwagami B. Zając „zamknęła” problem rzymskiego mennictwa Bitynii i Pontu w okresie rządów Trajana (98-117). Praca wniosła wiele nowych elementów, w tym oryginalnych ustaleń, wynikających między innymi z faktu zgromadzenia i poddania analizie zebranych przez Nią danych na temat monet, nie tylko tych związanych z prowincją wskazaną w tytule opracowania.

Nie mam wątpliwości, że ta bardzo ważna praca spełnia wszelkie wymagania stawiane pracom doktorskim.

Wnoszę o dopuszczenie mgr Barbary Zając do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Zaznaczam przy tym, iż w moim przekonaniu przedstawiona mi do oceny praca zasługuje na wyróżnienie, o co również wnioskuję.